

ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΔΥΟ ΑΝΕΚΛΟΤΟΙ
(Ἐκ τῶν Β. Α. Μυστακίδου καταλοίπων)

Ὁ Βασίλειος Μυστακίδης ἐν τῷ 90ῷ φακέλλῳ¹ τῶν καταλοίπων αὐτοῦ κατέλιπεν ἀντίγραφον ἐπιστολῶν Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐκ τοῦ 328ου κώδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγ. Τάφου.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ ὡς ἄνω φακέλλῳ ἀντιγράφων δύο ἐπιστολὰς διὰ τοῦ παρόντος ἐκδίδομεν, ὧν ἡ μία ἀπευθύνεται «τῷ Φιλαδελφείας ἀρχιεπισκόπῳ», ἡ δ' ἑτέρα ὑπὸ τύπον ἐγκυκλίου «τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς».

Ἡ πρώτη ἐπιστολή, ἡ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Φιλαδελφείας ἀπευθυνομένη, δύναται νὰ συναφθῇ πρὸς τὴν ἀκολουθοῦσαν ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τοῦ Β. Μυστακίδου καὶ τῷ πρωτοτύπῳ κώδικι² ὁμιλίαν ἐπὶ τῇ διαλλαγῇ Γαβριήλου ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας καὶ Μαξίμου ἐπισκόπου Κυθήρων, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς φράσεως: «ὡς δ' ἂν καὶ τοῖς πολλοῖς γνωριμωτέρα γένοιτο ἡ τοιαύτη τῆς ἡμετέρας ψυχῆς εἰρηναία κατάστασις καὶ ὁ παρὼν μοι ἐξεπίτηδες ὁποῖος οὖν λόγος ἐξέφανται» ἐνθα δηλοῦται, ὅτι, ἵνα τοῖς πολλοῖς γνωσθῇ ἡ συμφιλίωσις τῶν δύο τούτων προσωπικοτήτων τοῦ 15' αἰῶνος, ἐγένετο ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ ἐπιστολῇ ὁμιλία³.

Ἡ δ' ἑτέρα ἐπιστολή, ἡ ἀπευθυνομένη «τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς», ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ἐπακολουθοῦν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Ἐγχειρίδιον⁴, ὡς τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τῆς φράσεως: «τοῦτ' οὖν συντόμως ἐπαγγέλλεται τὸ παρὼν ἐγχειρίδιον, ὃ φιλοφρόνως παρακαλῶ ἀποδεξάμενοι...».

Σημειοῦμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων, Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου καὶ Γαβριήλ τοῦ Σεήρου, ξριδος.

¹ Κ. Δυοβουνιώτης, ΕΕΒΣ, ΙΕ' 1939, σ. 373.

² Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ΙΒ 1899, Α', σ. 303 ἀρ. κώδ. 328.9.

³ Τὴν ὁμιλίαν ταύτην ἐξέδωκε ὁ Κ. Δυοβουνιώτης, ὅρα «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Δ', 1920, σ. 673. Ὁ Β. Μυστακίδης ὁμοῦς ἐν τοῖς καταλοίποις αὐτοῦ σημειοῖ φράσεις, ἅς δὲν ἐκδίδει ὁ Κ. Δυοβουνιώτης ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐκδόσει τῆς ὁμιλίας. Εἴθε νὰ πραγματοποιηθῇ συντόμως ἡ ἐκδοσις ὑπάσης τῆς ὁμιλίας ταύτης.

⁴ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ΙΒ 1899, Δ', σ. 302 ἀρ. κώδ. 328, 2 καὶ 3.

Μάξιμος ὁ Μαργούνιος¹ σπουδάζων ἔτι ἐν Παταβίῳ, ἐγνωρίσθη² μετὰ τοῦ τότε ἱερέως τῆς ἐν Βενετία Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος καὶ ἀκολούθως ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας Γαβριὴλ τοῦ Σευήρου³.

Τῷ 1583 ὁ Μαργούνιος διατρέβων ἐν τῇ ἐν Χάνδακι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῶν Σιναϊτῶν Μονῇ συνέγραψε σύγγραμμα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁴, ὃ ἀφιέρωσε τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως

¹ Περί Μαργουνίου ὄρα E. Legend, BH, de XV et XVI s., tom. II, Paris 1885, σσ. XXIII - LXXVII. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ΕΦΣΚ, ΙΖ', σσ. 50-93. Χ. Χαρολαμπάκη, Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, «Κρητικὸς Ἀστήρ», ἔτος Β' (1907), σσ. 194 - 195, 209 - 210 (1908), 228 - 229, 245, 252, 260 - 261, 325 - 326, 331 - 332, 338 - 339, 347 - 348, Γ' (1908), 357, 362 - 363. Κ. Δυοβουνιώτου, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Δ' (1920), σσ. 155 - 168, 321 - 324, 386 - 388, 418 - 425, 671 - 673, 722 - 730, 781 - 785, Ε' (1921), σσ. 269 - 280, 390 - 396, 481 - 492. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου. Ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ ἔρις πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σευήρον, «Νέα Σιών», ΙΗ' (1920), σσ. 708 - 727. Charles Astruc, Maxime Margounios et les recueils Parisiens de sa correspondance, «Κρητικὰ Χρονικά», Γ', Μάιος - Αὔγουστος 1949, σσ. 211 - 261. Β. Μυστακίδου, Ὁ ἱερός κλῆρος κατὰ τὸν 15' αἰῶνα Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (ἐν εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς καθηγησίας Κ. Κόντου). Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία 1868, σσ. 212 - 218. Ἄνδρ. Δημητράκοπούλου, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κ. Σάθα, σσ. 19 - 32. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἐν σελ. 134 - 141. Κ. Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδιάσμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β' 1870. Μ. Παράνικα, Περί Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ΕΦΣΚ, Γ' 22 - 29. Jo. Lamius, Deliciae eruditorum seu veterum ἀνεκδότων opusculorum collectanea. Maximii Margunii Dionysii Cateliani. Antonii Eparchi. Arsenii Monembansiensis epistolae. Florentiae: MDCCXL [vol. IX] ἐν σσ. 1 - 61 ἐκδίδονται ἐπιστολαὶ Μαξίμου Μαργουνίου αἱ πλείστα πρὸς Σευήρον καὶ τινες τοῦ Γαβριὴλ Σευήρου πρὸς Μαργούνιον. Ἡ λατινικὴ μετάφρασις τῶν ἐπιστολῶν ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ, σσ. 113 - 286. Νικόλαος Β. Τωμαδάκης, Μάξιμος Μαργούνιος πρὸς Συμεῶνα Καβάσιλαν, ΕΕΒΣ ΙΘ', 1949, σσ. 292 - 301 καὶ 393.

² Χαρολαμπάκης, "Ενθ' ἀν., Β' 1908, σ. 228β. Οὗτος δέχεται ὅτι ὁ Μαργούνιος διέτριβεν ἐν Ἑνετίᾳ πλείω τῆς τετραετίας, ἀναβιβάζων τὰ ἔτη τῆς διαμονῆς αὐτοῦ ἀπὸ πρὸ τῆς 8 Νοεμβρίου 1569 καὶ μέχρι τῶν τελῶν 1577.

³ Περί Σευήρου Γαβριὴλ, ὄρα Joannes Lamius (collegit, illustravit, edidit) Gabrielis Severi et aliorum Graecorum recentiorum epistolae, Florentiae MDCCCLIV. E. Legend, BH, de XV et XVI s., tom. II, Paris 1885, σσ. 143 - 151. Ἰωάννου Βελούδου, Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ, 1893, σσ. 68 - 75. Ε. Α. Σιδερίδου, Γαβριὴλ Σευήρου ἱστορικὴ ἐπιστολὴ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1913. Μ. Jugie, Gabriel Sève en Dictionnaire de Theologie Catholique, tom. VI, Paris 1920, σσ. 977 - 984. Διοκαιοσαρείας Ἀριστάρχου, Γαβριὴλ ὁ Σευήρος μητροπολίτης Φιλαδελφείας, «Νέα Σιών», 21 (1926), σσ. 467 - 481, 529 - 537, 593 - 609, 719 - 731, 22 (1927), σσ. 3 - 18, 210 - 222, 338 - 345, 493 - 499, 611 - 624, 658 - 673, 705 - 715 καὶ ἐν τισι τῶν ἀνωτέρω περὶ Μαργουνίου.

⁴ Δημητράκοπούλου, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κ. Σάθα, σσ. 22 - 27 καὶ «Γρηγόριος Παλαμᾶς», Δ' 1920, σ. 165.

Ἱερεμία Β'. Εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ συγγράμματος τούτου ἤχθη ἐκ τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἔνωσιν, πιστεύων ὅτι τὸ αἷτιον τῆς διαφορᾶς αὐτῶν, ἡ ἐκπόρευσις δηλ. τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἠδύνατο νὰ ὑπερνικηθῆ. Πρὸς τοῦτο παρώτρυνε τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν Β', ὅπως ἠγηθῆ τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν χρησιμοποιοῦντα τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σύγγραμμα αὐτοῦ καὶ αὐτὸν τὸν Μαργουίνον¹.

Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ἐκάλεσε τὸν Μαργουίνον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος. Πράγματι ἐκκινήσας ὁ Μαργουίνος ἐκ Κρήτης καὶ διελθὼν δι' Ἐνετίας ἀφίκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1584². Διερχόμενος δι' Ἐνετίας συνήντησε, φαίνεται, Γαβριὴλ τὸν Σευῆρον, πρὸς ὃν ἀνεκοίνωσε τὰς σκέψεις αὐτοῦ ἢ ἐπέδωκεν αὐτῷ ἀντίγραφον τοῦ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συγγράμματος αὐτοῦ. Παρεξηγήσας δὲ ὁ Γαβριὴλ Σευῆρος τὸ περιεχόμενον τοῦ συγγράμματος ἐξηγέσθη κατὰ τοῦ Μαργουίνου καὶ κατηγορήσεν αὐτόν, ὅτι ἐπεθύμησε τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ θυσίᾳ τοῦ ἡμετέρου δόγματος³, οὕτω δὲ ἤρξατο ἡ θεολογικὴ αὐτῶν ἔρις⁴.

Διαμένοντος τοῦ Μαργουίνου ἐν Ἐνετίᾳ μέχρι τοῦ 1587 φαίνεται ὅτι ἐκόπασεν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐχθρική διάθεσις τοῦ Γαβριὴλ Σευῆρου, διότι ἔργα τινὰ ὑπὸ τοῦ Μαργουίνου ἐκδοθέντα φέρουσι φιλοφρόνους ἀφιερώσεις πρὸς τὸν Σευῆρον⁵.

Τῷ 1587 ὁ Μαργουίνος ἐκδίδει ἐγχειρίδιον περὶ τῆς τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως⁶. Τοῦτο ἐξερεθίζει τὸν Γαβριὴλ Σευῆρον, ὅστις καταφέρεται ἐναντίον αὐτοῦ καὶ κατηγορεῖ τὸν Μαργουίνον, προφασιζόμενος, ὅτι προεββεί ταῦ τῶν Λατίνων δόγματα.

Ἀναστηθείσης καὶ πάλιν τῆς παλαιᾶς ἔριδος διὰ τῆς ἀνωτέρω ἐκδόσεως τοῦ Ἐγχειριδίου περὶ τῷ 1589 ἔφθασεν εἰς δξύτατον σημεῖον. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β' καὶ ὁ τότε πρωτοσύγκελλος καὶ κατόπιν πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς, ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν τοιαύτην τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκκλησίας κατάστασιν, προτρέπουν αὐτοὺς εἰς συμφιλίωσιν⁷.

Ὁ Γαβριὴλ Σευῆρος, παρ' ὅλας τὰς προτροπὰς καὶ τὰ πρὸς διαλλαγὴν

¹ ΕΦΣΚ, ΙΖ', σ. 68.

² Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἄν., σ. 252β.

³ Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἄν., σ. 252β καὶ 348α.

⁴ Τοῦτο δὲ συμπεραίνεται ἐκ τινος ἐπιστολῆς Μαργουίνου ἐν ἔτει 1592 ἐν ἣ γράφει ὅτι τὸ 1592 εἶναι τὸ ἕνατον ἔτος τῆς ἔριδος, ἐν ΕΦΣΚ, Ι, σ. 25.

⁵ Δημητράκοπουλου, Προσθήκαι καὶ διορθώσεις, σ. 30.

⁶ «Νέα Σιών», 22, σ. 217 καὶ É. Legrand, Ἐνθ' ἄν., σσ. XLII-XLIII.

⁷ «Νέα Σιών», 22, σ. 217 καὶ Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἄν., σ. 348α.

προτρέποντα γράμματα εξηκολούθει παρίζων μείζονα πράγματα τῷ Μαργου-
νίῳ¹. Ὁ δὲ Μαργούνιος ἐπιθυμῶν τὴν διαλλαγὴν μετὰ τοῦ Γαβριὴλ Σευήρου
ἐδέχετο φιλοφρόνως τὰς προτάσεις τοῦ Ἱερεμίου Β' καὶ Μελετίου Πηγᾶ.

Ἐν τέλει ἡ ποθητὴ διαλλαγὴ ἐπετεύχθη κατὰ τὴν 7ην Ἀπριλίου 1590²,
ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Μαργουνίου ἐκφωνήσαντος ἀπ' ἄμβωνος ὀμι-
λίαν ἐπὶ τῇ διαλλαγῇ.

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνεστήθη καὶ πάλιν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων
ἡ ἔρις.

Μάξιμος ὁ Μαργούνιος μὴ ἀφιστάμενος τοῦ προσφιλοῦς εἰς αὐτὸν θέμα-
τος, τοῦ περὶ τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἔθεσεν εἰς κυκλοφορίαν μετὰ
πάροδον μηνῶν τινῶν χειρόγραφα ἀντίτυπα τοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ ἐκδοθέντος
τῷ 1587³. Οὕτω ἐπανάρχισεν ἡ ἔρις ὀξυτέρα. Ὁ Γαβριὴλ Σευήρος εἰς οὐδὲν
ὑπήκουεν, ἡ δ' ἀπειλὴ τῆς παύσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἔδρας τῆς
Φιλαδελφείας οὐδόλως ἐτρόμαζεν αὐτόν, τὰ μάλα καθ' ἑκάστην ἐξαγριούμενον⁴.

Διὰ τὴν τοιαύτην δὲ διαγωγὴν τοῦ Σευήρου καὶ τὴν ἔντασιν τῆς ἔριδος
ἠναγκάσθη ὁ Μαργούνιος ὅπως μεταβῆ εἰς Πατάβιον, ὁπόθεν ἀπέστειλεν εἰς
Κωνσταντινούπολιν ἀπολογίαν⁵ ἀναιροῦσαν τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας. Τὴν
ἀπολογίαν ταύτην λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν σύνοδος ἐκ τῶν περὶ τὸν Οἰκουμενικὸν
Πατριάρχη ἀρχιερέων συγκειμένη ἐκήρυξεν τὸν Μάξιμον ἀθῶνον, προτρέπουσα
συγχρόνως τὸν Σευήρον, ὅπως συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Μαργουνίου. Πράγματι
περὶ τὰ μέσα τοῦ 1593 ἐγένετο νέα, ἡ καὶ τελευταία, διότι διετηρήθη μέχρι
τέλους, διαλλαγὴ τοῦ Γαβριὴλ Σευήρου μετὰ τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου⁶.

Τὰς ἐν τῷ παρόντι ἐκδιδομένας ἐπιστολάς εἶναι ἀνάγκη νὰ τοποθετή-
σωμεν χρονικῶς ἐν τῇ περιόδῳ τῶν σχέσεων Μαξίμου Μαργουνίου καὶ
Γαβριὴλ Σευήρου⁷.

Ἡ «τῷ Φιλαδελφείας ἀρχιεπισκόπῳ» ἀπευθυνομένη ἐπιστολὴ δέον νὰ

¹ Κ. Σάθα, Βιογραφικὸν σχεδιάσμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β', σ. 105.

² Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 348α.

³ «Νέα Σιών», Ἐνθ' ἀν., σ. 496. Κατ' ἄλλους (Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 357α) αἰτία τῆς πάλιν ἀνακινώσεως ἔριδος ἦτο ἡ ἀνεπιτυχὴς στάσις τοῦ Σευήρου, ὅστις ἐπροφασίζετο εἰς τὴν τοιαύτην στάσιν του, τὴν εἰς Γερμανίαν ἀποστολὴν ἐτέρου ἐγχειριδίου τοῦ Μαργουνίου συντεθέντος τὸ 1587, πρὸς ἐκτύπωσιν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ φίλων αὐτοῦ. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς περιγραφῆς τοῦ ὑπ' ἀρ. 328 κώδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, τῆς ἐν IB, Δ', σσ. 302-303, τὸ ἐπανεκδοθὲν ὡς ἄνω ἐγχειρίδιον εἶναι διάφορον τοῦ ἐν 328,3 κώδ. αὐτοτογράφου Μαξίμου Μαργουνίου ἐγχειριδίου. Πβ. Ἐ. Legrand, Ἐνθ' ἀν., σ. XLIII.

⁴ Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 357β.

⁵ ΕΦΣΚ, I, σ. 24.

⁶ Χ. Χαρολαμπάκη, Ἐνθ' ἀν., σ. 357β.

⁷ Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ σ. 330 ἐκδιδομένη τὸ πρῶτον ἐπι-
στολὴ τοῦ Μαργουνίου πρὸς Γαβριὴλ Ροδίτην.

ληφθῆ ἔν συναρτήσει πρὸς τὴν ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 328 κώδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου ἀκολουθοῦσαν ὁμιλίαν ἐπὶ τῇ διαλλαγῇ Σευῆρου πρὸς Μαργούνιον. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἴρηται ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 328 κώδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου ὡς ἀντίγραφον Ἰλαρίωνος τοῦ Γραδενίγου¹, γενόμενον πάντως μετὰ τὴν 15^η Μαρτίου 1595².

Ἡ παράδοσις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης κατὰ τε τὴν χρονολόγησιν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ ἐγράφη καὶ τὸ περιεχόμενον ποικίλλει³.

Οὕτως ἡ ἐπιστολὴ χρονίζεται ἢ τῷ 1590, ἢ τῷ 1591 ἢ τῷ 1595. Ἡ τῷ 1595 χρονιζομένη ἐπιστολὴ ἀπαντᾶται ἅπαξ⁴. Διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη χρονολόγησις τῆς ἐπιστολῆς ὀφείλεται εἰς ἀντιγραφικὸν σφαλμα.

Ἡ τῷ 1591 χρονιζομένη ἐπιστολὴ περιπλέκει περισσότερον τὰ πράγματα. Διότι, ἐνῶ κατὰ τῷ 1591 ἔχομεν ἐπανάληψιν τῆς ξιριδος⁵ μὲ τελικὴν λήξιν αὐτῆς τῷ 1593, μαιμακτηριῶνα τοῦ 1591, κατ' αὐτὴν τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχομεν ἄλλιν διαλλαγὴν.

Ὁ κατὰ τῷ 1590 χρονισμὸς τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται ὡς πιθανώτερος. Κατὰ τοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη κατὰ τὸν μαιμακτηριῶνα τοῦ 1590. Ἄλλ' ἡ διαλλαγὴ, ὡς ἐξ ἄλλων πηγῶν μανθάνομεν, εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ἀπὸ τῆς ζ' θαρ-

¹ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, IB, Δ', 303, ἀρ. κώδ. 328.7 (bis).

² Καὶ τοῦτο διότι τὸ ἀντίγραφον ἐγχειριδίου τινὸς τοῦ Μαργουνίου προηγουμένου ἐν τῷ 328 κώδ. τῆς ὡς ἄνω ἐπιστολῆς ἐγένετο τὴν 19ην Μαρτίου 1595 (ᾧρα καὶ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, IB, Δ', σσ. 302-303, ἀρ. κώδ. 328.6).

³ Οὕτω δ' ὑπ' ἀρ. 79 κώδ. τῆς Βουλῆς παρέχει τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς οὕτω· ἔρρωσο· ἐνετίησι μαιμακτηριῶνος βον ἐπὶ τ' ἀφ' ἑ'. Ὁ ὑπ' ἀρ. 101 κώδ. τῆς Βουλῆς· ἔρρωσο ἐνετίησι μαιμακτηριῶνος ββ ἐπὶ ιν' κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον. Ὁ ὑπ' ἀρ. 1126 κώδ. τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος περιέχει τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν δὶς, τὴν μίαν διόφορον τῆς ἑτέρας θεωρηθεῖσαν. Οὕτω ἡ μὲν μία ὑπ' ἀρ. 29 (ἐν φυλ. 25α-25β) παρέχει· ἔρρωσο ἐνετίησι μαιμακτηριῶνος ββ κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον, ἡ δ' ἑτέρα ὑπ' ἀρ. 125 (ἐν φυλ. 96α-96β)· ἔρρωσο, ἀνδρῶν ἱερώτατε καὶ ἡμῖν παναιδεσιμώτατε· ἐκ τῆς ἡμετέρας παροικίας μαιμακτηριῶνος ββ ἐπὶ δεκάτῃ κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον. Ὁ Ν. Βέης ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Λευκασίῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (ᾧρα ΔΙΕΕ, 9, 1926, σ. 82 ἐν ἀρ. ἐπιστολῆς 126) παρέχει· ἐκ τῆς ἡμετέρας παροικίας μαιμακτηριῶνος β' ἐπὶ δεκάτῃ κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον. Ἐν δὲ ΔΙΕΕ, 9, 1926, σ. 75, ἐν ἀρ. ἐπιστολῆς 29· Ἐνετίησι μαιμακτηριῶνος ιβ' τῷ ἀφ' ἑ'. Ὁ Charles Astruc ἐν «Κρητικὰ Χρονικά» Γ', Μάιος - Αὐγουστος 1949, σσ. 223-224, κατὰ τὸν Paris. Suppl Grec 621 παρέχει· Ἐνετίησι, μαιμακτηριῶνος δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον.

⁴ Κώδ. ὑπ' ἀρ. 79 τῆς Βουλῆς, ἀρ. ἐπιστολῆς 29, σσ. 38-39.

⁵ Οὕτω ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1126 κώδ. τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἀρ. ἐπιστολῆς 93, ἐν φυλ. 80β, ὁ Μαργούνιος οἴκοθεν, γράφων, βοηθομιῶντος ἐνάτῃ ἰσταμένου κατὰ τὸ ἀφ' ἑ' ἔτος τὸ σωτήριον παρακαλεῖ τὸν Σευῆρον· «διαλλάγηθι τοίνυν ἡμῖν ἀνδρῶν ἱερώτατε» καὶ «λώφησον δὴμὸν καὶ λῦσον τὴν δογῆν».

γηλιῶνος ἱσταμένου κατὰ τὸ ἀφ' ἧον ἔτος¹. Καὶ φαίνεται πως παράδοξον τὸ ὅτι ἡ διαλλαγή ἐγένετο τὸν θαρρηλιῶνα μῆνα, ἢ δὲ ὀμιλία (διότι ἐν συναρτήσει πρὸς αὐτὴν λαμβάνομεν τὴν ἐπιστολὴν) μετὰ πάροδον ἕξ καὶ πλέον μηνῶν. Ἄλλ' ἢ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὴν ἀπ' ἄμβωνος ὀμιλίαν ἐπὶ τῇ διαλλαγῇ, ἀλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς τῆς ὀμιλίας, δικαιολογεῖ τὴν κατὰ μαιμακτηριῶνα 1590 χρονολόγησιν τῆς ἐπιστολῆς.

Ἡ δὲ «*τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς*» ἀπευθυνομένη ἐπιστολὴ δηλὸν ὅτι ἐγράφη ἀργότερον τῆς τῷ Φιλαδελφείας. Διότι, χρονιζομένης ταύτης ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 328 κώδ. τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου Ἐγχειριδίου, συνάγεται ὅτι ἐγράφη περὶ μῆνα ἑκατομβαιῶνα² τοῦ ἀφ' ἧα ἔτους³.

Ἦδη προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν τοῦ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου. Ἡ ἔκδοσις αὕτη γίνεται κατὰ τὸ ἀντίγραφον Β. Α. Μυστακίδου τοῦ ὑπ' ἀρ. 328 κώδ. (ις' αἰ.)⁴ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοὺς κώδικας ὑπ' ἀρ. 79 (ιθ' αἰ.)⁵ τῆς Βουλῆς καὶ ὑπ' ἀρ. 101 (ιη' αἰ.)⁶ τῆς Βουλῆς ὡς καὶ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1126 κώδ. (ιη' αἰ.)⁷ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ὡς πρὸς τὴν «*τῷ Φιλαδελφείας ἀρχιεπισκόπῳ*» ἐπιστολῇν, ὡς πρὸς δὲ τὴν «*τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς*» μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς ὡς ἄνω κώδιξιν κατὰ μόνον τὸ ἀντίγραφον τοῦ Β. Α. Μυστακίδου.

ΠΑΝΑΓ. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Οὗτω ἐπιστολὴ τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν Φιλαδελφείας χρονολογούμενη θαρρηλιῶνος ζ' ἱσταμένου κατὰ τὸ ἀφ' ἧον ἔτος τὸ σωτήριον, ἢ εὑρηται ἐν τῷ κώδ. 1126 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἐν φυλ. 93β, ὑπ' ἀρ. 119, ἀναφέρει ἐν τοῖς στίχ. 11 - 16' «*δέδεξο δὴ εὐμενῶς καὶ φιλοφρόνως καὶ πρὸς τῆς ἱερῶς ἡμᾶς ἀλλήλοις καὶ ἀδελφῶν συναγάσσης ἀγάτης, ὅποιωνοθν ἂν εἴη τουτί, τοῦ μεταξὺ νῆν φίλιτρον ὑπέκκανμα καὶ τῷ σφοδρῷ τοῦ παρὰ σοὶ πυρὸς εἰς μέγαν ἐπανάγας πυρσόν, ὡς ἂν τὸ σπαρὲν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ τῷ σίτῳ κακῶς, καλῶς καταναλωθεῖν ζιζάνιον, καὶ τοῦ λοιποῦ καθαρόν τὸν σίτον τῆς φιλίας κατακαποῖμεθα*». Καὶ ἔτερα πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Β', οὕσα ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1126 κώδ. τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἐν φυλ. 91α, στίχ. 9 - 10 ἀναφέρει: «*οὕτως ἀρχῆθεν δι' ἱερῶς μοιτιείας ἀνθρωποὶ τῷ πλάσαντι καὶ ἀναπλάσαντι τι ἡμᾶς κατηλλάγημεν (ἐγράφη θαρρηλιῶνος ζ' ἱσταμένου κατὰ τὸ ἀφ' ἧον ἔτος)*».

² Τὸ ἔγχειριδίον ἐγράφη ἑκατομβαιῶνος δευτέρῳ φθίνοντος κατὰ τὸ ἀφ' ἧα ἔτος (Παπαδόπουλος, IB, Δ', σ. 302).

³ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δι' οὐδενὸς τῶν κωδ. 79, 101 τῆς Βουλῆς, 1126 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν παρισινῶν (δρα Charles Astruc, Ἐνθ' ἀν.) παραδίδεται.

⁴ Ὁρα Α. Παπαδόπουλου - Κεραμέως, IB, Δ', σ. 302.

⁵ NE, Δ', σ. 112. Ἡ ἐπιστολὴ εὑρηται ἐν σ. 38 - 39, ὑπ' ἀρ. 29.

⁶ NE, Δ', σ. 373. Ἡ ἐπιστολὴ εὑρηται ἐν σ. 55 - 56,

⁷ Ἀλκ. Σακκελίωνος, Κατάλογος χειρογράφων τῆς E.B.E., 1892, σ. 204.

Codex Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 328 (15' αϊ.).

**Τῷ πανιερωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Φιλαδελφείας
Μάξιμος ταπεινὸς ἐπίσκοπος Κυθήρων, εἰρήνην.**

Ἐπικίνδυνον τῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν ἢ παράβασις, πανιερώτατε δέσποτα, καὶ τούτων ἄλλως τε ἐν αἷς ἅπας ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται, κατὰ 5 τὸ ἱερὸν λόγιον, κρέμανται· κἀκείνοις μᾶλλον οἱ τὴν τῶν ἄλλων προστασίαν ἐνεπιστεύθησαν. Ἐμοὶ μὲν οὖν τοῦμόν μέρος ὅσον γε ἐπὶ τῇ προαιρέσει ἤδη πεπλήρωται, καί γε οὐκ ἀμάρτυρος ὁ λόγος, εἴ τις ἐπὶ τὰ πρὸ μικροῦ προχωρήσαντα καὶ περὶ τῆς εἰρήνης διητημένα ἀποβλέπειν ἐθέλοι· ὡς δ' ἂν καὶ τοῖς πολλοῖς γνωριμωτέρα γένοιτο ἢ τοιαύτη τῆς ἡμετέρας ψυχῆς εἰρη-
10 ναία κατάστασις καὶ ὁ παρῶν μοι ἐξεπίτηδες ὁποῖος οὖν λόγος ἐξύφανται, ἀκαλλῆς μὲν τὴν ὄψιν, οὐκ ἀκαλλῆς δέ, ἀλλὰ καὶ μάλα λαμπρὸς τὴν διάθεσιν. συνεφέλεται δὲ καὶ σου τὴν ἱερὰν ψυχὴν κοινωνὸν τῆς ἀγάπης καὶ ἤδη διηλλαγμένην ἡμῖν ὑποτίθεται. Σὺ δ' ἄλλα μὴ πρὸς τῆς εὐσεβείας αὐτῆς

Sigla.

A=Ὁ ὑπ' ἀριθ. 79 κῶδ. τῆς Βουλῆς.

B=Ὁ ὑπ' ἀριθ. 101 κῶδ. τῆς Βουλῆς.

C₁=Ἡ ὑπ' ἀριθ. 29 ἐπιστολὴ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1126 κῶδ. τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

C₂=Ἡ ὑπ' ἀριθ. 125 ἐπιστολὴ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1126 κῶδ. τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.

Test.

4 Ματθ. κβ' 40 : ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ἅπας ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται.

1-2 A Τῷ Φιλαδελφείας Γαβριήλῳ Μ. εὐ πράττειν. B C₁ Τῷ Φιλαδελφείας Γαβριήλῳ μάξιμος. C₂ Τῷ Φιλαδελφείας Μάξιμος. 3 C₂ πανιερώτατε δέσποτα omisist. 5 C₂ ἱερὸν omisit. 5 B, C₁ λοιπῶν. 7 C₂ ἐκπεπλήρωται, ἀνδρῶν ἱερώτατε, καὶ οὐκ. 10 C₂ παρώνυμος. 11 AB ἰδέαν. C₁ μὲν τὴν ὄψιν, οὐκ ἀκαλλῆς omisit. C₂ τῇ ὄψει, οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς τοῦτον κατεπιχάσαμεθα, οὐκ. 11 C₁ μάλιστα. 12-15 C₂ καὶ σὲ συγκοινωνόν τῆς ἀγάπης καὶ ὡσπερ ἤδη διηλλαγμένην ἡμῖν ὑποτίθεται· καὶ παρὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον σχῆμα τῆς προχωρήσεως περιετέθειται· σὺ δ' ἄλλα μὴ πρὸς τῆς Ἱερᾶς ἀγάπης τὸ ἐφ' ὃ γέγονε κέρδος ἀπαμβλύνης ἀλλὰ προσκερδάνοις καὶ πλεονεξίας τῆς ἡμετέρας προσδοκίας πρὸς τοῦτον.

ΕΠΕΤΗΡΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, Ἔτος Κ'

22

τὸ ἐφ' ὃ πεπραγμάτεται κέρδος ἀπαμβλύνης τε καὶ ἀπομειώσης, ἀλλὰ καὶ τῆς
 15 ἡμετέρας προσδοκίας καὶ πλέον τι προσκερδάνοις τῇ πρὸς τοῦτον ἐμπαρο-
 σκενῶ ὅτι μάλιστα ἐτοιμότητι. ποιήσεις δ' εὖ οἶδ' ὅτι καὶ πρὸς τὸ χρέος
 ἀπιδῶν, καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἡμῶν αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ τῶν λοιπῶν μεγί-
 στην ὠφέλειαν, τὸ δὲ πάντων μέγιστον, εἰς θεοῦ εὐαρέστησιν.

Ἔρρωσο, ἀνδρῶν ἱερώτατε καὶ παλαιδεσιμώτατε.

20 Ἐκ τῆς ἡμετέρας παροικίας, μαιμακτηριῶνος δευτέρῳ ἐπὶ δέκα κατὰ
 τὸ ,αφ' ἡσὸν ἔτος τὸ σωτήριον.

II

Codex 328 Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως (15' αἰ.)

Αὐτόγραφον Μαργουνίου.

**Μάξιμος ταπεινὸς ἐπίσκοπος Κυθήρων, τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς,
 εὐσεβῶς διάγειν εἰς σωτηρίαν.**

Ὁδὸ μικρὸν τι τοῖς πάλοι ποτὲ γενομένοις αἰρετικοῖς συμβαλεῖν ἔδοξεν
 5 εἰς τὴν ἐαυτῶν ἀπόνοιαν, ἐν οἷς περὶ τῆς θεότητος βλασφήμους καὶ δυσσε-
 βῶς ἐξηρεῦξαντο, ἢ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ὑπόθεσις μᾶλλον δὲ πάμ-
 πολυ καὶ τὸ πᾶν καὶ γὰρ ἐκείνοις οἶα δὴ τιον ἀναποδείκτοις ἀξιώμασιν
 ἐνοστηριχθέντες, καὶ ὥσπερ συνασιζόμενοι, ἄσπονδον τὸν κατὰ τῆς ἱερᾶς
 ἐκκλησίας λοιπὸν ἤρατο πόλεμον. Τούτου δὴ ἔνεκεν πρὸς τοῖς συντεθειμέ-
 10 νοις ἡμῖν περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως συντάγμασι καὶ τοῦτ' ἔδοξε προσ-
 θεῖναι, τὸ τ ο ὺ ν ἰ λ η ρ ο ὺ ν α ὕ τ ὼ ν^ο εἰς μέσον παραγαγεῖν, ὡς ἂν
 ἐκ παραθέσεως τό τε λαμπρὸν τοῦ ἡμετέρου δόγματος λαμπρότερον ἀπα-
 στράπτει καὶ τὸ σκοτεινὸν ἐκείνων τῶν ὑποθέσεων διελέγχεται, ἅμα δὲ καὶ
 15 ἕνα τὴν βδελυρῆν τῶν αἰρετικῶν ἀποσεισάμενοι δόξαν, ἅτε δὴ ἀνισχύροις
 ἐγκραυχωμένην διδύγμασι στεροτέρου ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐφιδρυζόμεθα¹ δόγμασι,

14 B ἐφ' ὃ. 14 A ἐπαμβλύνης καὶ ἀποσημειώσης. B, C₁ τε omisit.

16 A, B, C₁ ὅτι μάλιστα omisit. 16A οὐδ. 17 A δὲ omisit.

19A, B, C₁ ἀνδρῶν ἱερώτατε καὶ παλαιδεσιμώτατε omisit. C₂ Ἔρρωσο, ἀνδρῶν
 ἱερώτατε καὶ ἡμῖν παλαιδεσιμώτατε. 20 A, B, C₁ ἐνετίησι. 20 A, B μαιμακτη-
 ριῶνος β ἐπὶ ι'. C₁ μαιμακτηριῶνος β^α. C₂ μαιμακτηριῶνος β^α ἐπὶ δεκάτη.

21 A αφ' ἡσ' C₂ αφ' ἡσ.

ο 'Ο Β. Μυστακίδης σημειοῖ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ ὅτι «αἱ λέξεις αὗται διαγεγραμ-
 μέναι ἐν τῷ κεμίνῳ».

¹ forsitan ἐφεδραζόμεθα.

πρὸς δὲ καὶ πάντα ὄντινον ἡ νεωτερισμὸν ἐς δύναμιν⁶ ἀποφεύγωμεν. Τοῦτ' οὖν συντόμως ἐπαγγέλλεται τὸ παρὸν ἐγχειρίδιον, ὃ φιλοφρόνως παρακαλῶ ἀποδεξάμενοι, τὰ τῆ ψυχῆ ἡμῶν πρόσφορα καὶ σωτηριώδη πρὸς τοῦ Θεοῦ ἐκλιπαροίητε.

20 Ἐρρωσθε ἐν Χριστῷ σωτήρι.

Ἐνετίησι κατὰ τὸ ,αφ' ἑαὸν ἔτος τὸ σωτήριον².

⁶ «ἡ λέξις ἐν τῇ φῶ», σημειοὶ ὁ Μυστακίδης.

² Ὁ Μυστακίδης σημειοὶ ἐν τοῖς καταλοίοις αὐτοῦ. «Μετὰ τὴν ἄνω ἐγκύκλιον φέρεται ἀμέσως αὐτόγραφον τὸ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως Ἐγχειρίδιον καταλαμβάνον τὰς τοῦ χειρογράφου σελίδας 3α - 11α, ὅπερ ἐγράφει: Ἐνετίησι ἑκατομβαιῶνος δευτέρᾳ φθίνοντος, κατὰ τὸ ,αφ' ἑαὸν ἔτος τὸ σωτήριον· δόξα τῷ φωτοδότη Θεῷ. (Ἐκάστη σελὶς συνήθως 34 σειρὰς ἔχει).